

Keszeg Vilmos

Elismerő szavak Olosz Katalin kutatásairól

I. Hagyományok és kontextusok¹

Szabó Sámuel: *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Európai Folklór Intézet–Mentor Kiadó, Budapest–Marosvásárhely, 2009. 764 p.

***Ne mondd, anyám, főd átkának... Dimény Mózesné Szabó Anna énekei. Szabéd, 1895–1896*. Rédiger Ödön gyűjtését Kanyaró Ferenc hagyatékából bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2009. 208 p.**

Olosz Katalinnak a Szabó Sámuel és Kanyaró Ferenc kezében összegyűlt szövegekpuszok felkutatására tett – nem csupán tájékozottságot, megszállott türelmet, hanem gyakran leleményességet is igénylő – erőfeszítéseit olvasva fejcsoválva azt is mondhatnánk: íme az archívumok hiányának vagy kihasználatlanságának a következménye. Mondhatnánk, de mégsem mondjuk. Nem csupán a 19., hanem a 20. századi gyűjtéstörténet is azt bizonyítja, hogy a hagyományok összegyűjtésének, tárolásának és felhasználásának nagyon eltérő regiszterei, finalitásai és habitusai vannak. Ezek között említhetjük az intézményi és az individuális kutatói kezdeményezéseket, az intézmények és a lapok pályázatait és felhívásait, a folklorizmusnak a feldolgozást és előadást célzó gyűjtéseit, az iskolai penzumokat, a lokális közösségek, egyesületek, családok kultu-

¹ Megjelent: Keszeg Vilmos: Hagyomány és kontextus. *Tabula* XII. (2009) (2) 305–312.

rális emlékezetét építő és megkonstruáló adatgyűjtéseket, az egyéni tudás egyéni kezdeményezésre történő megörökítését. Ilyen alapon a néphagyományok és a néphagyományok gyűjtése történetének kutatása elvezet az archívumok, levéltárak, önképzőkörök, családi irattárak és hangfelvételek, személyes levelezések és naplószerű feljegyzések, településmonográfiák, hivatásos és amatőr népművészeti csoportok repertoárja, tudományos folyóiratok, regionális lapok évfolyamai és kéziratára, rádióstúdiók hangarchívuma, a szépirodalom világába. S mindezen világok mögött olyan sajátos szöveggyűjtési alakzatokat azonosíthatunk, mint a szakkutatás (a terepmunka), a néprajzi kirándulás, a lokális emlékezet konstruálása, a művészi és reprezentációs folklorizmus, a nevelői és oktatási gyakorlat.²

Az utóbbi években több olyan kiadvány jelent meg, amely a 19. században kezdődő autodidakta gyűjtőmozgalom frissen felfedezett eredményét tette közzé. A Kézdiszentléleken 1917-ben született, tanítóképzőt végzett Tamás István tisztviselő Domokos Pál Péter biztatására írta össze szülőfaluja népköltészeti hagyományait. A két, füzet terjedelmű gyűjtemény évtizedeken keresztül forgott közkézen, majd 2002-ben az olvasók számára is hozzáférhetővé vált (Bokor [szerk.] 2002). Rancz-Gyárfás Zsuzsanna 2005-ben tette közzé dr. Berde Károly dermatológus orvos (1891–1971) kéziratos hagyatékát, amely az 1870–1920 közötti időszakból gyűjtött össze adatokat „Nagyenyed szellemi néprajzához” (Berde 2005). Az 1903–1967 között élt Földi István „rendhagyó szociográfiában” örökítette meg Kézdivásárhely 20. század eleji világát. Kézirata 2004-ben látott napvilágot (Földi 2004). Seprődi János az 1903–1904-es tanévben pályázatot írt ki a kolozsvári református kollégium diákjai számára „valamely falu népköltési termékei” összegyűjtésére. Az akkor nyolcadik osztályos, később lelkész Bogdán János (1885–1956) magyargyerőmonostori népdalgyűjtése a népzenekutató hagyatékában maradt fent, s 2003-ban jelent meg (Almási 2003). Az 1931-ben született magyarvistai parasztnő, András Erzsébet kéziratos életműve, a lokális kultúra gazdag szövegrepertoárja 2008-ban került az olvasók elé (Ambrus 2008). A tematikájukban, szerkezetükben eltérő gyűjtemények mindenike egy-egy önkéntes vállalkozó munkája. A lejegyzés, a rendszerezés szempontjai álta-

² Az erdélyi oktatásnak a hagyományok iránti figyelméről, a néptanítók néprajzi gyűjtéséről lásd Ozsváth 2008.

lában ötletszerűek és következtelenek, esetleg egy-egy felhívás előírásaihoz, egy-egy kiadvány gyűjtési-szerkesztési elveihez igazodnak. Azonban mindenük közös sajátossága, hogy a lejegyző a maga és szűk környezete által ismert és gyakorolt kulturális tudást örököltette meg. S közös sajátosság az is, hogy a helyi orális hagyomány helyi kezdeményezésre történő átírása kihelyezett emlékezet formájában évtizedeken keresztül eredeti környezetében, családi-helyi használatban maradt. Ezt az új jelenséget a helyi hagyomány használatának új formájaként kell számontartanunk. Az orális hagyomány összegyűjtése, lejegyzése émiikus szempontokat érvényesítve készül el és kerül forgalomba. Habár a hagyomány írott formát kap, megőrzi az oralitás jegyeit (oralité primaire), s habár a lejegyzésre kerülő szöveg orális természetű, az átírás következtében az írásbeliség normáit ölti magára (oralité mixte). Évtizedekkel későbben a kutatás ebből a közegeből és állapotból emeli ki a gyűjteményt, s juttatja el egy újabb, számára idegen közegbe, az olvasók és a kutatók világába.

Olosz Katalin 1963-ban szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen. Előbb a marosvásárhelyi pedagógiai főiskola gyakornoka, majd 1966-tól a Román Akadémia marosvásárhelyi Társadalomtudományi Kutatóközpontjában volt kutató és főkutató. Az 1960-as évektől gazdag és sokszínű tudományos tevékenységet folytatott, levéltári forrásokat elemző és komparatisztikai tanulmányai szaklapokban láttak napvilágot. 1989 után munkássága intenzívebbé vált.

Ha folyóvíz volnék címmel gazdag és hasznos antológiát állított össze a magyar népi lírából (Olosz 1982a). Terepmunkájának eredményét 1969-ben a *Magyargyerőmonostori népköltészet* című lokális folklórmonográfiában tette közzé (a dallamokat Almási István gondozta) (Olosz 1969). Eddigi életművének nagy – és örvendetes módon terebélyesedő – teljesítménye a kéziratos hagyatékok feltárása és kutatása. 1972-ben Kolumbán István udvarhelyszéki mesegyűjtéséből állított össze válogatást, *A kecskés ember* címmel (Olosz 1972). 1982-ben tette közzé a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság folklórgyűjtő kezdeményezéseinek összefoglalását (Olosz 1982b). Tudomány- és kutatástörténeti írásait 2003-ban kötetbe gyűjtötte, *Víz mentére elindultam* címmel (Olosz 2003a). E kötetbe sorolta a balladatípusok terjedését, gyűjtők (Kanyaró Ferenc, Szabó Sámuel, Vass Tamás, Benedek Elek) munkásságát és eredményeit, az 1848–49-es szabadságharc színhagyományban való tovább-

élését, szokáshagyományok, kéziratok feljegyzések történetét végigkövető tanulmányait. 1996-ban a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár kéziratárában azonosította Zajzoni Rab István fiatalkori utazási feljegyzéseit és kiadatlan verseit (Olosz 2004a, 2004b). 2003-ban jelent meg az *Egy kiállítás emlékképei* című kötet, amelyben a Szabó Sámuel által Marosvásárhelyen 1864-ben megrendezett háziipari–néprajzi kiállítás elérhető dokumentumait foglalta össze (Olosz 2003b). Levéltári munkásságát a források iránti tisztelet, az események, intézmények, csoportosulások közötti alapos tájékozottság, a forráskritika igényes alkalmazása jellemzi.

A közelmúltban több évtizedes kutatásának eredményeként két újabb kötet látott napvilágot.

Olosz Katalin kutatása tárta fel a 19. századi folklórgyűjtő tanár, Szabó Sámuel szakmai pályáját, az általa irányított gyűjtőmozgalom történetét és kutatásainak az archívumokban lappangott eredményeit. A korábbi szakirodalom által kizárólagosan balladakutatóként ismert gyűjtő érdeklődése valójában sokkal átfogóbb volt. S bár az utókor mindössze néhány folklórszöveg alapján tartotta számon, Olosz Katalinnak sikerült Szabó Sámuel gazdag hagyatékát azonosítania és feltárnia.

Szabó Sámuel 1829-ben született Székelyföldváron, Nagyenyeden tanult. A szabadságharc bukását követően a Marosvásárhely melletti Gernyeszegen, majd Magyarországon rejtőzött, nevelőként dolgozva. 1856–1858 között Heidelbergben, Göttingenben és Párizsban tanult. 1858–1868 között a marosvásárhelyi, majd 1868–1896 között a kolozsvári református kollégium természet-, vegytan és magyar irodalomtörténet tanára volt. A népi hagyományok iránti érdeklődését a nagyenyedi kollégium tanára, Gáspár János gyűjtőmozgalma alakította ki. Göttingenben a mesekutató T. Benfey tanítványával, Budenz Józseffel, valamint Kriza János két gyűjtőtársával ismerkedett meg. Évtizedeken keresztül állandó és közeli kapcsolatban volt a népköltési gyűjtés szemléletét meghatározó Arany Jánossal és Lászlóval.

Marosvásárhelyre való érkezése után, 1862-ben kezdeményezte a folklórgyűjtést. Diákjai gyűjtését az önképzőkörben maga olvasta fel, magyarázó megjegyzések kíséretében, s több szöveg bekerült a diákok kéziratok lapjába. Az évek során mintegy 900 folklórszöveg gyűlt fel Szabó Sámuel kezében. Közülük alig néhányat adott közre folyóiratokban. A gazdag gyűjteménybe úttörő jelleggel kerültek be a szokásleírások, a gazdálkodá-

si hagyományok. Kolozsvárra költözése után újabb – ám személyes, családi okok miatt visszafogottabb – mozgalmat kezdeményezett. Ez alkalommal a diákok figyelmét főként a népmesékre irányította. Az ekkor készült feljegyzések közül Olosz Katalinnak 39 népmesét sikerült azonosítania. A feljegyzések sajátos formában (poétika órára készült magyardolgozatok formájában) maradtak fenn.

A kötetbe bekerült több, Szabó Sámuel életpályáját és érdeklődését megvilágító dokumentum. Közülük a Vadrózsa-perhez való hozzájárulását, egyik diákjának egy gyűjtőkörúton készített naplóját, Szabó Sámuel levelezését (Eötvös József, Arany János, Szilágyi Sándor nagykörösi tanár, Bolyai Gergely, Gyulai Pál, Budenz József), valamint az önképzőköri jegyzeteket emeljük ki.

Olosz Katalin kutatásai alapján két erdélyi kollégiumi kutatóműhelyt ismerünk meg. Gáspár János nagyenyedi gyűjtőmozgalma mellett, Szendrey Zsigmond nagyszalontai gyűjtőmozgalma előtt itt válnak láthatóvá a marosvásárhelyi és kolozsvári református, a kolozsvári unitárius kollégiumban folyt kutatások dimenziói. Az iskolai oktatás horizontjába került folklórkutatás az ifjú generációban egyszerre tudatosította a hagyományok iránti tiszteletet, a szájhagyomány változó és veszendő voltát, az örökséggel szembeni felelősségtudatot, s nem utolsósorban a plebejus társadalom iránti érdeklődést. Olosz Katalinnak Szabó Sámuel ifjú munkatársai közül 56 marosvásárhelyi, 31 kolozsvári diák portréját sikerül megrajzolni. A kutatói erőfeszítésnek tulajdoníthatóan rendelkezésünkre áll a 87 személy biográfiája, későbbi életpályája és a gyűjtőmozgalomban való részvételének eredménye. Az adatokat látva szükséges elgondolkozni azon, hogy ezekben az iskolai műhelyekben a gyűjtés „eltömegesítése” történt meg. A gyűjtés során a 87 személyben lezajlott a látás forradalma, az étikus látás állandósulása: saját környezetüket megtanulták az etnológus árgus szemével figyelni, környezetük hagyományaiban a nemzeti és kulturális örökséget, a környezetük tagjaiban a kulturális örökség hordozóit tisztelni. S minden bizonnyal feltételezhetjük, hogy ezt a meggyőződésüket életük során nem rejtegették.

Meglepő a száz éven át tetszhalott gyűjtemény terjedelme. Szabó Sámuel marosvásárhelyi korszakából Olosz Katalin 39 népballadát és epikus éneket, 52 népdalt, 26 prózaepikumot (mese, monda, anekdota), továbbá három autodidakta költő munkálkodásának, jelesnapi, átmeneti rítusok, munkaszokások és hiedelmek leírását tette közzé. A kolozsvá-

ri időszakot 21 népdal, 38 népmese, 4 monda, valamint több szokás- és hiedelemleírás képviseli. A diákoknak több alkalommal sikerült a kutatás által ismeretlen típusokat feltárni (*A szolgálta után haló lány, Az ördögnek eladott lány*).

A másik kötet a kolozsvári unitárius főgimnázium tanára, Kanyaró Ferenc (1859–1910) egyik diákjának szabédi gyűjtését jelentette meg. Rédiger Ödön (1878–1955) a szabédi papköltő fia volt. Kolozsvárra kerülése után a szünidőben, 1894–1896 között szülőfalujában végzett gyűjtést. Ekkor került sor Dimény Mózesné Szabó Anna (1827–1904) paraszta-asszony énekrepertoárjának összeírására. Ilyen módon a diák által elvégzett munka az egyéniéskutatás egyik korai eredménye. A tanár és a diákja levelezésében kerül sor az analfabéta adatközlő bemutatására, valamint itt válik követhetővé a gyűjtő rövid ideig tartó kutatói pályájának története és gyűjtési módszere. A tanárának rendre átadott vagy postázott lejegyzések eredeti formájukban vagy Kanyaró Ferenc által letisztázva, szétszórta maradtak fenn az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában, a budapesti Etnológiai Adattárban, valamint a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban. A kétfajta feljegyzésben, különböző iratkötegekben lappangó szövegeket Olosz Katalin kutatta fel, rendszerezte és jelentette meg. A kötet 41 szöveget tartalmaz, közülük 24 epikus jellegű (17 ballada, 7 románc). A szövegközlést a lejegyzésre, Rédiger Ödön kéziratának sorsára, valamint a lejegyzett szövegben történt módosításokra vonatkozó jegyzetek követik.

Kanyaró Ferenc irányításával a kolozsvári unitárius kollégium diákjai népballadákat és népdalokat örökítettek meg. Tanítványai segítségével Erdély unitárius településeiről 273 balladának nevezett epikus, vagy epikus elemeket is tartalmazó szöveget gyűjtött össze (Olosz 2005). A gyűjtés a kollégiumban Kanyaró Ferenc nyugalomba vonulása után is folytatódott. A „Krizsa János alap”-nak nevezett tőke „az 1882. évi július hó 30-án tartott Krizsa-ünnep alkalmából begyűlt adakozásokból maradt meg. Az évi kamatjövedelem később szépirodalmi pályaművek díjazására lesz fordítandó. Az alap vagyona jelenleg 827 k. 78 f., mely összeg a Kolozsvármegyei Takarékpénztár–Részvénytársaság 3012. sz. betéti könyvében van elhelyezve.”³

³ Az 1901/1902-es tanévre szóló Értésítő. Kolozsvár, 1902: 248.

Az 1903/1904-es tanévben a Kriza-körnek 114 tagja volt. Számukra évente pályázatot írtak ki irodalomból, filozófiából, mennyiségtanból, természettanból, történelemből, majd népköltési gyűjtésre is. „Népköltési gyűjtemény jutalmazására” először az 1903/1904-es tanévre fordították a vagyon kamatjövedelmét. A népköltési gyűjtés ugyanolyan tanulói teljesítménynek minősült, mint egy irodalmi vagy történelmi oknyomozó értekezés, egy természettudományos megfigyelés, filozófiai értekezés, mennyiség-tani feladvány megoldása. Ebben az évben 3 pályamunka készült. A kiírást állandó, folytonos érdeklődés követte. A pályamunkák száma a következőképpen alakult: 1907/1905: 9, 1905/1906: 5, 1906/1907: 3, 1907/1908: 7, 1908/1909: 4, 1909/1910: 3, 1910/1911: 5, 1911/1912: 8, 1912/1913: 5, 1913/1914: 6, 1914/1915: 2, 1915/1916: 2, 1917/1918: 8, 1918/1919: 2, 1919/1920: 1 pályamunka. Kivételt az 1916/1917-es év képezett, amikor egy diák sem pályázott.

A népköltési pályamunkák elkészítése felől a diákok a Kriza-kört irányító Pálfi Márton magyar és latin nyelv szakos tanárral konzultáltak. Az 1905-ös kiírás szerint „a gyűjtő mindent úgy, abban a dialektusban jegyezzen föl, ahogy hallotta.” Az 1908-as évi kiírásban ez olvasható: „Mindен pályamunkát jutalomban fogunk részesíteni, ha valóban eredeti s eddigelé még ismeretlen népdalokat, esetleg népmeséket, népmondákat gyűjt össze.” Ugyanebben az évben a pályázati felhívás szerint „a följegyzésnek a lehető leghűbbnek kell lennie. A pályázók erre nézve bővebb útbaigazítást kaphatnak az önképzőkör vezető tanárától.” A pályázatot kiíró tanár három szövegműfajra hívta fel a pályázó diákok figyelmét: a népmesére, a mondára és a népdalra. Az 1908-as kiírás nehéz feladat elé állította a tanulókat, amikor „valóban eredeti” s „eddigelé még ismeretlen” szövegek felkutatását írta elő. Azaz a változatokkal szemben az ismeretlen típusokat részesítette előnyben.

A két tanárkutató, Szabó Sámuel és Kanyaró Ferenc által irányított mozgalom most feltárult története sok új adatot szolgáltat a kutatástörténet számára. Mind Kanyaró Ferenc, mind Szabó Sámuel a korábbi Székelyföld-központú gyűjtések után a kutatás számára tereppé alakította Marosszéket, valamint a Székelyfölddel határos tájegységeket (Mezőség, Aranyosszék, Beszterce vidéke). Szabó Sámuel a román folklór megfigyelésére és gyűjtésére is biztatta diákjait.

Az iskolai műhelyek tagjai akarva-akaratlanul szembesültek a gyűjtés és a lejegyzés módszertani titkaival. A 19. század második felének folkló-

risztikai kutatásában a népballadák keresése elsőrendű prioritást élvezett a népdalokkal és a népmesékkal szemben. Emellett a kutatók legszívesebben az új, ismeretlen típusokat keresték és tették közzé. A korai gyűjtői gyakorlatban általánosan tekinthető a szöveg-helyreállítás, valamint a dallamtól, az előadás körülményeitől és az előadó személyétől eltekintő szövegközpontú lejegyzés.⁴ Mindkét kötet ilyen szempontból is kutatástörténeti-, szemléleti adatokkal szolgál. Rédiger Ödön első feljegyzéseiben csupán a ballada- és népdalszövegek szerepelnek. A szövegek mellé rendre odakerülnek az asszony éneklési habitusára, emlékezési gyakorlatára vonatkozó megfigyelések. Kezdetben csupán az ép változatok kerülnek a gyűjteménybe, későbbben a töredékek is. További alapvető kérdés volt a népnyelvi sajátosságok felszámolása vagy tiszteltetésben tartása. A megoldások a tájnyelvi sajátosságok elhagyásától, a szövegnek az érvényben lévő nyelvi normák követésétől a dialektológiai hitelesség eszményének érvényesítéséig széles skálán szóródnak szét. Arany János irodalmiasítási szándékától, Kóváry László, Benedek Elek tartalmi hitelességet érvényesítő újrameselésétől, Orbán Baláznak a népi narratívumok kivonatokban való közlésétől a nyelvjáráskutatás által megörökített szövegekig.⁵

⁴ Kriza kötetében szereplő népmesék hitelességéről Horger Antal jegyzi meg: „Krizza meséiben éppen úgy ki van kerekítve és meg van stilizálva esztétikai szempontok szerint az elbeszélés népi anyaga, mint pl. Merényi vagy Arany László meséiben” (Horger 1908: 456). A gyűjtemény meséiben a gyűjtő által végrehajtott módosításokról lásd Kovács Ágnes 1982. A kor gyűjtési technikáját Arany János fogalmazta meg: „A jó gyűjtő mindenek felett egy tökéletes mesemondó képességeivel legyen felruházva. [...] Az előadási, öltöztetési modor annyira hatalmában álljon, hogy ha valamely mesének pusztá vázát kapná, képes legyen azt olyanná tenni, mintha a legjobb mesemondó ajkáról vette volna. Legyen érzéke felismerni a legcsekélyebb idegenszerűt, ami netalán leírói, segédgyűjtői által a mese anyagába vegyült, s tudja azt kár nélkül eltávolítani. [...] Eltalálni a kellő határpontot, meddig szabad a gyűjtőnek változtatni, hol szűnik meg ebbeli jogosultsága, nem könnyű, de éppen ezért fő-fő kritériuma a jeles gyűjtőnek” (Arany 1978: 326). 1900-ban Imre Sándor már a hiteles szöveget kérte számon a gyűjtőtől: „A szándékosan kihallgatott, vizsgálat alá nem rokonérzéssel vett, idegen és néha élelmes irodalmárok által úri göggel faggatott nép nem tárja fel szívét egész valójában, nem hallgatja szíve legbelsőbb, legsajátosabb hangjait? Kifejezéseit szépíti, gondolatait válogatja” (Imre 1900: 20).

⁵ A 20. század első felében a típuskatalogus munkálatai mellett a variánsok hiteles lejegyzésére irányult a figyelem. A folkloralkotások fonetikai realizációja mögé elvi-ideológiai álláspontok húzódtak meg. *A Gaal György magyar népmesegyűjteményé-t* szerkesztő Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc a tájnyelvi sajátosságok lefejtését, a hangzás regionális sajátosságainak az irodalmi normák szerinti átírását a nép felemelése egyik eszközének tekintette (Kovács 1982: 36). Az 1830-as években a nyelvi dialektusok felfedezése hol földrajzi régióhoz, hol szociolektushoz kötődött. Horváth János így foglalja össze a tájnyelvi sematizálások történe-

Olosz Katalin vállalkozása több szempontból is jeles teljesítmény. A gyűjtőmozgalom történetének, méreteinek és eredményének, a két mentor portréjának feltárását korábban is elismeréssel méltattuk. Kérdésünkkel az ezen írás bevezetőjében felvetett gondolathoz térünk vissza. Mit rekonstruál valójában Olosz Katalin? Az elhangzó szöveget, a hajdani élő hagyományt? A lejegyzett szöveget, a gyűjtés aktusát? Vagy az archívumokban, lapokban letétbe helyezett, kéziratos vagy nyomtatott szöveget? Forrásai sajátosságai révén a kutatás mindhárom szintbe részrehajlás nélkül bepillantást nyújt. A kötetek így alkalmasak arra, hogy tudatosítsák a népi hagyományok különböző regiszterekben való meglétét, a regiszterek közötti vándorlásukkal együttjáró változásokat. Az orális szöveg lejegyzett szöveggé, az akusztikus szöveg vizuálissá alakítása, az írott műfajok formai sajátosságai felé eltolása (strófikus forma), a szövegnek a beszédeseményből írott szövegkontextusba való beemelése, a nyomtatás normáihoz való hozzáigazítása a szöveg státusában, formájában számtalan változást indít el.⁶ Ugyanakkor, a két tanár által szervezett mozgalom

tét: „Dugonics minden regényalakját szegedi tájszólásban beszéltette, tehát nem tett nyelvi különbséget úr és paraszt, előkelők és köznép között; Verseggy azonban a Rikóti Mátyásban (1804) s Kölcsey a Vadászlakban (1837) és A Kárpáti Kincstárban (1838) népi alakjait beszélgeti népiesen: a parasztot, a juhászokat. Nem igen talál követőre egy 1804-iki protestáns iskoladráma [...], mely a juhászokat őző dialektusban beszélgeti, sem Szabó Dávidnak Az ambogi kert c. novellája (Rajzolatok, 1838), mely egy kanászt mutat be komikus szőjejtéssel” (Horváth 1927: 225). Az ellentétes eszményt Kriza János fogalmazta meg. Szerinte a fonetikai realizációnak regionális specifikumokat kell hordoznia. Ezt a meggyőződését normaként írta elő munkatársai, gyűjtői számára. Esetükben azonban a fonetikai sajátosságok, akárcsak egyéb frazeológiai, retorikai sajátosságok olyan alakzatot, jelrendszert jelentettek, amelyet a gyűjtőnek mesterségesen kell rávinnie a folklóralkotásra. Ezt az átigazítást, hitelesítést Kriza János „visszaszékelesítésnek” nevezte. Az elhangzott és a nyomtatott szöveg közötti különbségeknek, sajnos, csupán egyik része ellenőrizhető. A gyűjtők Kriza Jánoshoz beküldött kéziratainak és a nyomtatott változatoknak az összehasonlítása Kriza finalizáló hozzájárulását s a mögötte húzódó elvi álláspontot jelzi (Kovács 1982: 36).

⁶ Az alkalmazott gyűjtési technikának az adatok értelmezésébe való bevonására tett javaslatot Voigt Vilmos is. Hasznosnak tartjuk idézni azt a kijelentését, hogy a hangzó szövegnek nem akusztikus, hanem írott megőrkítése megváltoztatja a szöveget, kiszakítja abból a beszédeseményből, amelynek részét képezte: „Nincs néprajztudomány-történet a gyűjtési, adattárolási eljárások története nélkül. Fontosak az áttekintések, általános érvényűek az elméletek – ám a mai tudományunk adatokra kell hogy épüljön, ezeket pedig össze kell gyűjteni. Azt pedig, hogy mi az adat, az adatfelvétel technikai körülményei mindörökre meghatározzák. [...] A kézírás viszont lassú a mondott szöveghez, nem képes az aktuális dialektus és szociolektus feljegyzésére, ezen kívül aligha adja vissza a valódi hagyományozás alkalmyszerűségét, amikor az énekes társai körében, az ő kommentárjaik és segítségük közösségében adja elő aktualizált tudását” (Voigt 1997: 103).

kutatásszemléletét és eredményét teszi láthatóvá. S egyúttal azt is jelzi, hogy a gazdag gyűjteményhez a kortársak és az utódok mekkora érdeklődéssel és mekkora közömbösséggel viszonyultak.

II. A *Vadrózsák* második kötete⁷

Kriza János: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár. 2013. 770 p.

„Tudva vagyok, minémű nagy szorgalmatossággal gyűjtögetik az Anglusok és a Franciák, nem csak az önnön magok eleiknek régi verseiket s énekeiket, hanem a távoly lakozó népekéit is. Az Olaszoknak hasonló igyekezetek nem kevésbé esméretes. Hát a Németeket avagy szükség-é elő-hoznom? [...] Ki nem tudja, mint kapnak ők a köz népnek szájábann forogni szokott régi versekenn, mellyeknek Volkslieder a nevezetek? Ezeket pedig leginkább attól az időtől fogva kezdették elő-keresni s haszonra fordítani, miólta az ő saját nyelveket, s azonn az ékes tudományokat láttatosan gyakorolyják.” Révai Miklós gyűjtési felhívása számunkra ma ismerősen hangzik. A népköltészeti gyűjtőmozgalom története során oly sokszor idézték, hogy szinte nem is érezzük ki belőle a meggyőzési szándékból fakadó retorikai fordulatot. Azt, hogy 1782-ben, amikor a *Magyar Hírmondó*ban megjelent, bizony kevesen ismerhették az Anglusok, a Franciák, az Olaszok és a Németek igyekezetét. S aki ismerte, az sem tudhatta, hogy ha a Magyarok is hasonló „nagy szorgalmatossággal” elkezdik gyűjtögetni „a magok eleiknek régi verseiket s énekeiket,” erőfeszítésüknek lesz-e támogatója, eredménye és értékelője. A meg-megismételt felhívások visszhangtalansága nem a közömbösségről, hanem a vállalkozás előzménytelenségéről, újszerűségéről győz meg. Thomas Percy püspök, James Macpherson skót költő 18. századi ballada- és énekgyűjtési és lejegyzési kezdeményezései, majd a következő században a Grimm testvérek mese-, Vuk Stefanović Karadžić szerb népdal-

⁷ Megjelent: Keszeg Vilmos: A *Vadrózsák* második kötete. *Ethnographia* CXXVII. (2016) (1) 153–161.

gyűjtése, az Igor-, a Nibelung-, a Roland-ének, a Cid, a Kalevala orális forrásból való megszerkesztése, a szlovákok, a bolgárok kötetben kiadott népdalai csak lassan, rendre váltak a magyar értelmiség számára eredménnyel kecsegtető példává. A „kortársi eszmeáramlatoknak” (Kríza [szerk.] 1982) (a költészet orális, a szépirói kánonoktól távol kibontakozó vonulatának felismerése, a másik Európa, a „primitívjeink” életformája, mentalitása és művésze iránti érdeklődés, a nemzeti szellem, a nemzeti múlt, a nemzeti nyelv, a nemzeti művészet felkutatásának és megörökítésének szándéka) olyan mértékben kellett megerősödniük, hogy Kríza János is belépjen a kezdeményezők és a gyűjtők sorába (Kultsár István, Gaál György, Mailáth János, Kölcsey Ferenc, Toldy Ferenc, Erdélyi János, Merényi László, Ipolyi Arnold, Arany János, a Kisfaludy Társaság, a Magyar Tudós Társaság). A 21. század perspektívájából ma már egyértelműen és egyértelműnek látjuk a 19. században lezajlott szemléleti paradigmaváltás novumait. Megszületik a nemzeti eszme és érzés, amely az európai kultúrtörténet szellemi termékei mellé helyezte a nemzeti (s az ennek részét képező népi, paraszti) kultúra termékeit, s azokat a nagy- és a kishagyomány⁸ közötti választóvonalat kiiktatva vette használatba. Ez az új kulturális gyakorlat felszámolta az előítéleteket a rendi kultúrák között, felértékelte a kulturális másságot. A 19. században a múlt iránti érdeklődés demokratizálódik (bárki hozzáférhet) és popularizálódik (sokan hozzáférnek), új habitusként kezd működni a vele való együttélés, a múltnak a jelenben, a mindennapokban való visszakeresése, amit napjainkban a *domestiquer l'histoire* terminus fogalmazott újra.⁹ Ugyanekkor válik nyilvánvalóvá az írásnak a patrimonizálási gyakorlatban betöltött szerepe.¹⁰

⁸ A nagyhagyomány a hivatalos, írott elitkultúra, a kishagyomány az orális népi kultúra megnevezésére szolgál. Robert Redfield szóhasználata azt érzékelteti, hogy mind a hivatalos, mind a népi kultúra hagyomány, hagyományozás által közvetítődik, más-más társadalmi-kulturális közegben. „A nagyhagyományt az iskolákban vagy a templomokban ápolják, a kishagyomány az írástudatlanok falusi közösségeinek világában jön létre és marad fenn” (Redfield 1956: 41–42).

⁹ A fogalom azt a helyzetet nevezi meg, amikor az emlékművek, a történelmi események helyszínei a közösségi életterben felidézlik, jelenvalóvá teszik a régen lezajlott eseményt (Fabre 2000).

¹⁰ Az írástörténet a nagy írott művek születését az orális hagyományok válságba jutásával magyarázza. Ilyenkor vált szükségessé a hagyomány írásban való megörökítése. Homérosz akkor írta meg versben a görög szóbeli epikus hagyományt, amikor a görög társadalom, a megosztottsága miatt nem volt hajlandó azt továbbéltetni (Ritoók 1975: 107–116). Az evangélisták a tanítások hitelességét veszélyeztető szóbeli áthagyományozásból mentették át írásba a krisztusi hagyományt (Ong 1998: 143–166). Ezekhez hasonló az a folyamat, amely a 19. századtól kezdődően a paraszti oralitást írásban örökíti meg.

Ezek az új „eszmeáramlatok” két új intézményt hívtak életre: a tárgyak részére a múzeumot, a szövegek számára pedig az archívumot, valamint ennek szelektív változatát, a könyvet. Az archívum az oralitásból az írásba transzponált szövegek számára az idővel való dacolás lehetőségét teremtette meg, az érdeklődőknek pedig a hozzáférés lehetőségét.

Kriza János először 1842-ben vagy 1843-ban tett közzé *Előfizetési Felhívást* a *Vadrózsa* című népköltészeti gyűjteményre, majd ezt 1844-ben az *Erdélyi Híradó*ban megismételte: „Tisztelettel és bizalommal vagyok bátor fölhívni mindent, ki édes honi nyelvét s irodalmát szíven hordozza, legyen szíves és buzgó e nemzetileg szent ügyet pártolni és előmozdítani, mind azzal, hogy az ön maga vagy mások ajkán élő népkölteményeket a legszélesb értelemben, le a táncban felhevült népfia ujjongásáig s a vidéki népszokásokat és erkölcsöket följegyezvén, a gyűjteménybe elküldje, mind pedig azzal, hogy ezen egyszerű, piperétlen virág keletét segítse.”¹¹

Ma már világosan látjuk Kriza János vállalkozásának jelentőségét. 1. Az elsők között tudatosította a népköltészeti hagyományok mulandó és változékony voltát, s mozgalmat indított írásban való megörökítésükért. Gyűjtőhálózatának tagjai különböző településeken élve és járva Székelyföld-szerte magukra öltötték a hagyományok gyűjtőjének szokatlan szerepét és gesztusait: kiszálltak, figyeltek, kérdeztek, újra és újra ismételtettek, majd szorgalmasan jegyeztek, letisztázták gyűjtésüket, borítékba zárták és postára adták. Ebben a mozgalomban tudatosodott a hagyományok értéke, s a hagyományok megmentése érdekében az értelmiségi és nép között új típusú kapcsolat állandósult.¹² 2. A gyűjtőtársaitól beérkező anyag rendszerezése közben Kriza Jánosban tudatosodott a népköltészet táji differenciálódása. Felfigyelt a típusok regionális előfordulására, a típusok változatainak régiónkénti eltérésére, a tájnyelvi sajátosságokra. A kiadásra előkészített gyűjtemény az anyag székek szerinti csoportosítását érvényesítette (Udvarhelyszék, Háromszék és Erdővidék, Marosszék). 3. Már a gyűjtéstörténet korai szakaszában elvi kérdéssé vált a lejegyzés módja. Kriza Jánosban személyes tapasztalat alapján erősödött meg az a meggyőződés, hogy az emlékezetből történő, a szöveget lekerekítő meg-

¹¹ Idézi Faragó 1971: 57–176, 76.

¹² Kriza János munkássága dokumentumainak, gyűjtőtársaival való levelezésének, a gyűjtőtársaírók feltárt adatainak gyűjteményét Szakál Anna állította össze (Szakál 2012).

örökítés helyett a lejegyzésnek hitelesnek kell lennie, tiszteletben kell tartania az előadás, az elhangzás sajátosságait, mind a szövegek szerkezetét, mind tartalmát, mind megszövegezését illetően.¹³ 4. S itt már maga Kriza János is nagyon közel jár az előadó kreatív szerepének felismeréséhez és elfogadásához. Ennek kimondására azonban jóval később kerül sor.¹⁴ 5. A *Vadrózsák* vegyes („elegyes”) gyűjtemény. Összeállítása során Kriza János a népköltészet első műfajrendszerét alkotta meg, amelyet a későbbi szövegközlés alapul vett és árnyalt.¹⁵

Kriza János gyűjtőhálózatára, gyűjtőmódszerére, a kiadás körüli eseményekre vonatkozó ismeretekkel főként Faragó József levéltári kutatásaiból rendelkezünk (Faragó 1971: 100–127). Jól tudtuk, hogy a kiadás nehézsége, a kiadvány iránti érdeklődés elmaradása, a „Vadrózsa-pör” néven ismertté vált értetlenkedés,¹⁶ a nyomasztó anyagi terhek, fiának halála, egészségi állapota előbb csupán késleltették, majd végérvényesen lehetetlenné tették a második kötet előkészítését és kiadását. A Kriza-életpálya és -hagyaték kutatói arról is értesítettek, hogy 1862-ben, a kiadási munkálatok idején Kriza Jánosban megérett a második kötet terve, az első kötetből rendre kiszoruló, s a kötet előkészítésekor újra működésbe hozott gyűjtőhálózatból frissen befolyó anyag alapján körvonalaződött a második kötet szerkezete. Sajnálatos módon azonban az idő múlása a kötet ellen dolgozott. Nemcsak a kiadás került le a napirendről, hanem az összegyűlt folklórananyag is széthullt, azonosítatlan maradt, elve-

¹³ Ez a meggyőződés nem érvényesül a *Vadrózsákban*. Valójában Kriza János gyűjteményébe különböző gyűjtési-lejegyzési technikák alapján kerültek be szövegek.

¹⁴ Az egyéniségkutatásnak nevezett új folklorisztikai szemléletet Ortutay Gyula alapozta meg a *Fedics Mihály mesél* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1940) című könyvével.

¹⁵ Az 1863-ban megjelent *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény* a következő szövegműfajokat tartalmazta: balladák, dalok, táncszók, találós mesék (találós kérdések), népmesék, szólások és közmondások, család-, kereszt-állat- és határnevek. Kiadta Stein János, Kolozsvárt.

¹⁶ Ezzel az elnevezéssel került be a köztudatba a gyűjtemény megjelenését követő vita. A vitát a magyar–román kultúra között közvetítő jóindulatú értelmiségi, Iulian Grozescu nyitotta meg a *Fővárosi Lapokban* megjelent bírálatával. A kötetben megjelent két balladának román balladákval való hasonlósága miatt Kriza János gyűjtőtársait plágiumvádval illette. A vita a népköltészettel kapcsolatos első eszmei-szellemi véleménycsere. Tekintve a tudomány kezdetleges állapotát, a vádak és az érvek sokszor alaptalanok és naivak. E vita során tisztázódott az, hogy ugyanazok a szüzsék egymástól függetlenül is létrejöhetnek (tipológiai egyezések), hogy a népköltészeti motívumok vándorolnak (dif-fúzió), valamint hogy a folklórszöveg típusok változatokban élnek (variánsok) (Alexics 1897: 73–88, 184–192, 279–290, 362–377; Németh 1982: 69–78).

szett. A második kötet helyett 1911-ben (Krizsa [szerk.] 1911), majd 1943-ban (Krizsa [szerk.] 1943a, 1943b), 1975-ben (Krizsa 1975), 1987-ben (Krizsa 1987), 2011-ben (Krizsa 2011) az első kötet újrakiadására került sor. Kriza János halálát követően, a *Vadrózsák* első kötetének megjelenése után 50, 100 évvel pedig egyre reménytelenebbé vált, hogy kézbe vehetjük az 1863-ra, majd 1864-re tervezett második részt.

A szakmának ezt a reményvesztettségét hazudtolta meg Olosz Katalin, amikor kerekén 150 évvel az első kötet megjelenése után kezünkbe adta a *Vadrózsák* folytatását.

Milyen az a kiadvány, amellyel Olosz Katalin megörvendeztetett?

770 nyomtatott lapon előbb egy kutatástörténeti és közlésmódszer-tani fejezetet olvashatunk (98 lap terjedelem), ezt követi Kriza János és gyűjtőtársainak gazdag népköltési anyaga (511 lap), az ahhoz kapcsolt jegyzetekkel, forrásjegyzékkel, mutatókkal (132 lap), végül a kéziratokról készült fotokópiák, majd egy román és egy angol nyelvű ismertető zárja a sort.

A kötetet bevezető tanulmány érdekes esetelemzés arról, hogy amit Kriza János és gyűjtőtársai nagy szorgalommal lejegyeztek, s ami Kriza János otthonában még együtt és biztonságban volt, az az évek-évtizedek során hogyan hullt szét, hogyan kallódott el. Míg Faragó József korábban (1971-ben) a gyűjtés, az összegyűjtés eposzát írta meg, Olosz Katalinnak egy másik, ám hasonlóan tanulságos történetet kellett megírnia. Ennek a történetnek olyan szereplői vannak, mint Gyulai Pál (Gyulai halála után a lánya), Toldy Ferenc, Benedek Elek, az időközben elhunyt Kriza János fia és veje. Már maga Kriza János mutatóba lapokhoz küldte a gyűjtött anyag egy-egy darabját, miáltal azok egyetlen lelőhelyévé a lapok, a szerkesztők irattárai váltak. A családnál maradt népköltészeti hagyaték 1875-ben Pestre érkezett, egy szekrénybe került, egyik része előbb Benedek Elek, majd Arany László és Gyulai Pál válogatása alapján és gondozásában bekerült a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetébe (68 népköltési szöveg) (Krizsa – Orbán – Benedek – Sebesi 1882), amit az akkori szakma a második kötetbe szánt anyag érdemes részének minősített, s ezzel a második kötet sorsa lekerült a napirendről. Sebestyén Gyula 1911-ben azt a feltételezést fogalmazta meg, hogy a második kötet anyagának sovány volta Kriza János munkamódszerével magyarázható: valójában a sajtó alá rendezés során szerette volna összegyűjteni a népköltési alkotásokat, az összegyűjtésre tehát nem került sor.

Az ismeretlen Kriza-hagyaték 1800 lapnyi terjedelemben 1949-ben váratlanul bukkant elő az MTA pincéjéből, ahova – Gyulai Pál, Benedek Elek kezén átmenve – a Kisfaludy Társaság irattárából került. Ezek a szövegek kéziratos formában bekerültek az MTA Könyvtára Kézirattárába, különböző jelzetek alá. 2013-ig a szakmai köztudat azt a tévhitet élte, hogy a felbukkant anyag Kriza János teljes hagyatékát tartalmazza, és mindössze az hiányzik belőle, ami gondatlanság (nedvesség, eltüzelés) miatt megsemmisült. Olosz Katalin kutatása tisztázta, hogy a Pestre került hagyatékból Benedek Elek által kiválogatott kéziratok elszakadtak a törzsanyagtól, s Gyulai Pál hagyatékából Sebestyén Gyulához, majd Sebestyén Gyula hagyatékából a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába jutottak el.

Mit tartalmaz a most megjelent kiadvány? A kötetben található népköltészeti anyag a következő fejezetekre tagolódik: Balladák és epikus énekek: Mágikus balladák (1 darab), Szerelmi balladák (17), Családi balladák (11), Társadalmi konfliktusok (4), Történeti balladák, vitézi-, bujdosó-, rabénekek, históriás énekek (13), Hősi énekek (3), Sirató- és balesetballadák (6), Büntényballadák (2), Tréfás és csúfolódó balladák (12); Népdalok: Szerelmi dal (49), Házasító dal (8), Katonadal (5), Panaszdal (4), Tréfás- és gúnydal (7), Bordal (4), Vegyes dal (5), Gyermekdal (3); Táncszók: Tiboldi István gyűjtése (726), Udvarhelyszéki táncszók (9), Táncmondóka (22), Kriza János közleménye (34); Rigmusok, mondókák: Mondóka (3), Rigmus (10); Találós mese (21); Közmondás és szólás (3652); Ünne- és szokásleírás (lakodalom); Hiedelmek, babonák (3 gyűjtemény); Népsajátságok (Kriza Jánosnak a *Magyar Nyelvőr*-ben publikált gyűjtései, nyelvi sajtáságokról, nevekről, 66 írás); Magyar népcsoportok Erdélyben (Ürmösi Sándor feljegyzései, 8 írás).

Kriza János a második kötetnek sem tartalmi szerkezetét, sem anyagát nem készítette elő. A szerkezet összeállítását, az anyag összegyűjtését tehát Olosz Katalin munkája. A jelen kötetbe bekerültek Kriza Jánosnak és munkatársainak különböző lapokban nyilvánosságra hozott közlései, valamint Kriza János és körének kéziratos maradt gyűjtései, melyek ma az MTA Könyvtárának Kézirattárában és a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában találhatók.

A megjelent kötet az olvasóit nyilván az eddig ismeretlen népköltészeti anyag gazdagságával és szépségével örvendezteti meg. Ám a kötet sok tanulságot tartogat a történeti folklór és a folklór kutatástörténete iránt érdeklődő szakembereknek is.

1. A korabeli (kéziratos és nyomtatott) dokumentumok alapján Olosz Katalin tovább árnyalta Kriza János gyűjtési felfogásának alakulását, az 1842–1862 közötti gyűjtés történetét.
2. Tovább pontosította a Kriza János gyűjtőhálózatára vonatkozó ismereteket (a gyűjtők kiléte, az egyes gyűjtők munkastílusa).
3. Újraírta a *Vadrózsák* első kötetének gyűjtés-, szerkesztés- és kiadástörténetét.
4. Rekonstruálta Kriza Jánosnak a második kötetre vonatkozó elképzelését.
5. Azonosította, összegyűjtötte a Kriza János által lapokba leadott közléseket, valamint a hagyatékából kiemelt, lapokban és kötetben közzétett szövegeket, az MTA Könyvtárának kézirattárában, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában megtalált kéziratosokat. Árnyalta a Kriza János által összegyűjtésre méltónak tartott anyag jellegét. A korábban közzétett, műfajokba rendezett népköltési anyagot belső (tematikai, tipológiai) tagolásnak vetette alá, s ezt kiegészítette a szokás-, a hiedelemleírásokkal, szociális csoportok bemutatásával.
6. Pontosította Kriza Jánosnak a gyűjtőterületre vonatkozó elképzelését. A *Vadrózsák* első kötetének gyűjtőterületei mellett jelen kötetben további gyűjtőterületként fordul elő Aranyosszék, Hunyad megye, Barcaság, Csíkszék is.
7. Azonosította Kriza János és gyűjtőtársai kéziratait, ezek hollétét.¹⁷ Innen tudjuk meg, hogy Kriza János a lelkes unitárius papok és tanítók mellett a református és katolikus lelkészeket is bevonta vagy készült bevonni a kutatásba.
8. A kötetben nagy mennyiségű, kéziratban maradt vagy lapokban közölt anyagot gyűjtött össze, tett olvashatóvá és kutathatóvá. A 19. század során Kriza János és munkatársai gyűjtéséből előszeretettel közölt a *Magyar Nyelvőr*, a *Koszorú*, a *Fővárosi Lapok*, a *Hazánk s a Külföld*, a *Figyelő*, a *Magyarország Képekben*, a *Növendékek Lapja*, valamint több naptár.

S tette mindezt kifogástalan szakmai precizitással, a részletekre kiterjedő végtelen figyelemmel.

¹⁷ A szövegek egy részének gyűjtője, gyűjtési helye és ideje azonosíthatatlan maradt.

Miért ünnepelünk 2013-ban, s ma, 2013. október 25-én?¹⁸ Kriza János és gyűjtőtársai a „kortársi eszmeáramlatok” szellemében, előzmények hiányában is lelkesen, legjobb tudásuk szerint végezték munkájukat. Az első nagy magyar vállalkozás a kivitelezés szakaszában futott zátonyra. Töredékes volta ellenére a *Vadrózsák* első kötete 150 éven keresztül alkalmas volt a 19. századi magyar népköltészet értékeinek, nemzeti értékeinek szemléltetésére, Kriza János és társai úttörő vállalkozásának szemléltetésére. A torzóban maradt munka 150 éven át valójában más is szemléltetett: azt, hogy bármennyire értékes, fontos, hasznos, a tudomány, a tudományos eredmény önmagában, magára hagyva nem tudja meghódítani a világot: a társadalomnak is meg kell hoznia a maga áldozatát, meg kell érnie a befogadására. Ahogy a szándék és a mű megszületésének idejét ki kellett várni, úgy kellett eljőnnie e kötet elkészítése és kiadása idejének is. Örülünk, hogy ennek eljöttekor a körülmények szerencsésen egymásra találtak, ahogyan 150 évvel ezelőtt Gróf Mikó Imre 500+500 Ft-ot adott a *Vadrózsák* kiadására, ugyanúgy került most támogatója a második kötet kiadásának. A kéziratok, Olosz Katalin, a támogató, a kiadó és a szerkesztő szerencsésen egymásra találtak. Ilyen a tudomány: mindig kiderül, valaki végül megérti, hogy érdemes támogatni azt is, aminek látszólag, pillanatnyilag nincs gyakorlati haszna. Amire 150 éven keresztül büszkék voltunk, s amit 150 éven keresztül Kriza Jánosnak köszönhetően biztonságban tudtunk, azt a másfél évszázad szinte-szinte szétszórta és felemésztette. Marc Blochtól tudjuk: ahogyan oka, magyarázata van annak, hogy valami bekerült a köztudatba, valami létbe helyeződik, ugyanúgy oka és motivációja van annak is, hogy valami elkallódik, elfelejtődik. Azaz, nem csupán az emlékezésnek, hanem a felejtésnek is megvan a maga története, természete és szabálya. Örülünk annak, hogy ma e kötet megjelenésével a székely népköltészet egy nagy szelete a felejtés homályából újra visszakerült a használók kezébe.

S higgyük azt, amit Olosz Katalin a kötet előszavának utolsó mondatában megfogalmaz: „Bízunk abban, hogy valóra válik Kriza János legmerészebb álma: napvilágot lát a *Vadrózsák* harmadik kötete is – és nem újabb másfél évszázad múltával!” [...]”¹⁹

¹⁸ Ezen a napon került sor a kötet bemutatására Kolozsvárt.

¹⁹ Itt egy rövid részt, amely Olosz Katalin pályaképét vázolja, jelen közlésből elhagytunk, mivel az szinte szó szerint azonos formában megtalálható a másik recenzióban is. [A szerkesztők.]

Amikor 2011-ben a Magyar Néprajz és Antropológia Intézet keretében életpálya-interjú készítettünk Olosz Katalinnal, kutatói pályája meghatározó közegéről, a levéltárakról a következőt nyilatkozta: „nagyon szép napok – hetek – évek voltak azok. [...] Nagyon izgalmas, sok örömet hozó munka volt. Hálás vagyok a sorsnak, hogy részem lehetett benne.” A levéltárak titkainak ismerője, a 19. századi gyűjtőmozgalmak tagjainak bizalmas barátja, tisztelője, gyűjtők és kéziratok sorsának ismerője.

III. Kanyaró Ferenc: *Erdélyi népballadák és epikus énekek 1892–1905*. Kritikai kiadás. Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2015. 928 p.²⁰

Olosz Katalin új könyve jelentősen gazdagítja a folklórkutatás történetét, amikor feltárja az eddig szórványos publikációiról és szórványos életrajzi adatokkal számoltartott Kanyaró Ferenc életpályáját, rekonstruálja és közléteszi monumentális gyűjteményét. 1859. május 25-én született Tordán, apai ágon székely, anyai ágon (Kőváry) hajdú családból. Szülővárosában és Kolozsvárt tanult. 1877-től elvégezte az unitárius teológia négy évét, de szigorlatot nem tett. 1879-től bölcsészhallgató a kolozsvári tudományegyetemen. Fialat korától sok munkát vállalt. 1880-tól a kolozsvári unitárius kollégium köztanítóként alkalmazta, 1886-tól helyettes, 1891-től rendes tanár, irodalom, bölcsészet és görög irodalom tárgyakból, majd csupán magyar nyelvet és irodalmat tanít. 1887-től az egyetemi könyvtár gyakornoka, majd a kollégium könyvtárának öre. Az 1880-as évektől az unitarizmus történetének, az unitárius szerzők kutatásába kezdett. Irodalomtörténészként Zrínyi Miklós életművét kutatta. Szakírási jelentek meg a *Keresztény Magvetőben*, a *Történelmi Tárbán*, az *Irodalomtörténeti Közleményekben*, az *Egyetemes Philológiai Közölnyben*. Néhány kiegyensúlyozott, munkás év után egészségi állapota romlani kezdett; 1906-tól ideiglenes, 1907-től végleges nyugalomba vonult, s visszaköltözött Tordára. 1910. március 21-én hunyt el, gyászszertartásá-

²⁰ Megjelent: Egy ismeretlen gyűjtő és gyűjteménye: epikus énekek Kanyaró Ferenc feljegyzéseiben. *Ethnographia* CXXVII. (2016) (4) 666–671.

ra Kolozsvárt került sor, holttestét a család tordai temetkezési helyén helyezték nyugalomra.

A kötet közel másfélszáz lapos bevezetője a feltárt élet- és intézménytörténeti adatokat három narratívába szerkeszti. Egyik a gyűjtés, a másik a gyűjtemény elkallódásának, a harmadik pedig a gyűjtemény felkutatásának és kiegészítésének története.

Kanyaró Ferenc gyűjtőtevékenysége 1892-ben kezdődött. Egy, feltételezhetően a 18–19. századi kéziratos költészet feltárását célzó székelyföldi útján győződött meg arról, hogy a Kriza János gyűjtőterületének „tarlóját” érdemes újra bejárni. Visszatérte után, az ősszel induló tanévben diákjait a környezetükben szájhagyományban élő és kéziratos füzetekben lappangó népballadák és epikus énekek lejegyzésére ösztönözte. A gyűjtés két szakaszban bontakozott ki. 1896-ban a millenniumi évfordulóra kiadható, 275 balladát és románcot tartalmazó válogatást tisztázott le és postázott a Kisfaludy Társaság titkárának. Ezt követően, 1905-ig, egészségi állapota romlásáig és visszavonulásáig további adatokat gyűjtött, de környezetében érezhetően lanyhult az érdeklődés és a lelkesedés.

Az 1896. május 18-án a Kisfaludy Társaság titkárának, Beöthy Zsolt-nak postázott 2 kilogramm 30 dekás, 275 epikus folklórszöveget, balladát és románcot tartalmazó, 348 lap terjedelmű postai küldemény sorsa mostohán alakult. A Magyar Népköltési Gyűjtemény soron lévő tervezett kötetének Sebestyén Gyula dunántúli gyűjtését kellett tartalmaznia. Emiatt Kanyaró Ferenc gyűjtése lekerült a napirendről. Esélyeit csökkentette, hogy a kézirat első olvasója a már ismert balladatípusok változatai láttán a gyűjteményt érdektelennek minősítette. A millenniumi ünnepek után Kanyaró Ferenc kísérletet tett a kézirat visszaszerzésére, kiegészítés végett. Érdeklődő, majd sürgető levelei azonban válasz nélkül maradtak. Olosz Katalin rekonstruálta a méltatlan történetet. Beöthy Zsolt feltételezhetően Vargha Gyulának adta át a gyűjteményt. Amikor 1910-ben a sorozat élére Sebestyén Gyula került, elődétől átvette a szerkesztésre váró kéziratokat. Amikor 1919-ben Sebestyén Gyula visszavonult, majd lemondott társasági tagságáról, Kanyaró Ferenc gyűjteménye nála maradt. Sebestyén 1946-ban bekövetkezett halála után, 1951-ben hagyatéka a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában jutott biztonságba, de ezzel együtt az ismeretlenség homályába.

Olosz Katalin itt talált rá 1999-ben a datálatlan, kísérőlevél nélkül maradt kéziraatra, s azonosította az 1896-os küldeménnyel. A gyűj-

temény postázása utáni második gyűjtőkorszak szövegtárából különböző forrásokból rekonstruálta. Néhány ballada korabeli lapokban (*Ethnographia*, *Erdélyi Múzeum*) látott napvilágot, közöttük voltak az első gyűjtőkorszakból származó darabok is. Eredményesebbnek bizonyult Kanyaró Ferenc kéziratos hagyatékának két kolozsvári levéltárban való felkutatása. A keresést több körülmény jelentősen nehezítette. Az 1896 utáni gyűjtéséből Kanyaró Ferenc nem szerkesztett újabb balladagyűjteményt, a „balladák és rokonneműek” egyéb szövegek környezetében maradtak meg. Továbbá pedig, a hajdani unitárius főgimnázium könyvtárosának nevéhez terjedelmes, különböző tartalmú anyag kapcsolódott hozzá; illetve, a kéziratárban Kanyaró Ferenc elhelyezett olyan kéziratokat és kéziratos füzeteket, amelyek nem kötődtek hozzá az ő nevéhez. A Kanyaró Ferenc gyűjtéséből származó kéziratok címe gyakran nem utalt a bennük lappangó balladákra és epikus énekekre; egyes balladák pedig több filológiai változatban őrződtek meg. A kolozsvári levéltárakból előbukkant epikus hagyaték darabjainak többsége az 1896 utáni korszakból származik.

Kanyaró Ferenc a kolozsvári unitárius kollégiumban tanuló diákjainak figyelmét irányította rá a verses epikus hagyományokra. A diákok elsősorban környezetükben, szülőföldjükön és Kolozsváron keresték a kéziratos füzetekbe jegyzett alkotásokat, hallgatták meg az énekmondókat, s jegyezték le diktálás nyomán a verses történeteket. A valamivel több mint egy évtized alatt Kanyaró Ferenc felhívására 65 személy válaszolt. Olosz Katalin különböző források alapján összegyűjtötte Kanyaró gyűjtőhálózata tagjainak adatait. A gyűjtők különböző formában, mértékben és több-kevesebb eredménnyel tartoztak Kanyaró Ferenc köréhez. Zömük a kolozsvári unitárius kollégium tanulói közül került ki. Életükről legtöbb esetben az iskolai értesítőkön kívül más források nem szólnak. Amennyiben lehetséges volt, Olosz Katalin követte életpályájuk alakulását (tovább tanulnak, lelkészként, jogászként, tanárként munkálkodnak). Tanulmányaik végeztével azonban nyomuk vész. És voltak közöttük olyanok, akik Kanyaró Ferenc diákjaitól szereztek tudomást a mozgalomról, s kívülállónaként jegyezték le folklóradatot. Kanyaró Ferenc tanítványai közül néhányan évekkal később is juttattak el tanárunknak folklórszövegeket. Az évekig tartó gyűjtést nem túlzás mozgalomnak nevezni. Bizonyos, a korszak gyűjtésszemléletével szinkronban álló koncepciója volt, éveken keresztül gyűjtőmunkára mozgósította a fiatal diákokat, érdeklődést és gyűjtői ha-

gyományt alakított ki, azonnali és távlatos eredményei voltak. Annál is inkább, mert a gyűjtésbe bekapcsolódó fiatalok környezetük bizonyára többszáz tagjában is tudatosították a népköltészeti alkotások értékes és tűnékeny voltát, s feltehetően életük folyamán végig, gyermekeik és unokáik körében is terjesztették ezt az értékszemléletet. S bár önálló gyűjteménnyel egyikük sem lépett fel, bizonyára érdeklődéssel és szimpátiával követték a 20. század eleji néprajzi könyvkiadást.

A 65 gyűjtő közül 44 személy származási helye – 33 település – azonosítható biztosan vagy feltételezhetően. Ezek a következők: Alsójára (1 gyűjtő származási helye), Alsórákos (2), Bánffyhunad (1), Brassó (1), Dicsőszentmárton (1), Érendréd (1), Hídalmás (1), Homoródszentpéter (1), Ikland (1), Kálnok (1), Kiskadács (1), Kolozsvár (3), Korond (1), Kövend (1), Marosvásárhely (1), Medesér (1), Mészkö (1), Naszód (1), Sepsikőröspatak (3), Siménfalva (1), Sinfalva (1), Szabéd (2), Székelykeresztúr (1), Szentgerice (1), Alsó- és Felsőszentmihály (1), Tarcsafalva (1), Torda (1), Tordátfalva (3), Tordatúr (1), Torockó (2), Uzon (1), Várfalva (1), Vargyas (2). Nekik (és azonosíthatatlan származási helyről érkezett kollégáiknak) köszönhetően a magyar balladatudatás repertoárjába új településekről kerültek be balladaszövegek. A 44 személy közül 9 nem adott le népköltészeti alkotást saját szülőhelyéről. Olyan helyekről is tártak fel verses epikus szöveget, ahol Kriza János gyűjtőtársai korábban nem fordultak meg, s néhány esetben azóta sem járt folklórkutató. A legtöbb szöveg lejegyzésére Maros-Torda vármegyében (15 településről 92 adat), majd Udvarhely (17 településről 84 adat), Háromszék (12 településről 74 adat), Torda-Aranyos (13 településről 60 adat) vármegyében került sor. A gyűjtők szövegeket hoztak Kolozs (6 településről 28 adat), Nagy-Küküllő (3 településről 18 adat), Kis-Küküllő (5 településről 9 adat), Csík (2 településről 7 adat), Alsófehér (2 településről 6 adat), Szilágy (1 településről 3 adat), Bihar (2 településről 2 adat), Hunyad (1 településről 2 adat), Szatmár (2 településről 2 adat) vármegyéből is. Az egyes települések eltérő mértékben reprezentáltak. A legtöbb szöveg Szabédon került lejegyzésre (33 adat). 10 fölötti a száma a Sepsikőröspatakról (22), Kolozsvárról (20), Torockóról (14), Szentgericéről, Marosvásárhelyről (12–12), Tordatúrról, Medesérről, Székelykeresztúrról, Tordátfalváról (11–11), Sepsiszentgyörgyről, Etédéről (10–10) származó szövegnek. A közölt repertoár – a gyűjtés természetéből fakadóan – természetesen sem a települések, sem a vármegyék korabeli folklórismerete közötti kvantitatív különbsé-

gekre nem vet fényt. Mindössze egy-egy gyűjtő receptivitásáról, kitartásáról és szerencséjéről van szó.

A magyar népballadák történetét megíró Vargyas Lajos a népballadákat a következő csoportokba sorolta: régi (középkori) balladák, balladaszerű régi énekek, 18–19. (20.) századi ponyvaballadák, betyárballadák, új balladák (Vargyas 1976). Kallós Zoltán két gyűjteménye mindössze a régi és az új stílusú balladákat választja külön, s ebbe a kategóriába tartoznak a keservesek és a ballada- és románc-elemeket tartalmazó régi és újabb dalok (Kallós 1971, 2014). Albert Ernő 70 betyárballadát, 20 történeti, bujdosó és rabéneket, 13 helyi balladát tett közzé (Albert 1973). Faragó József a következő tartalmi csoportosítást dolgozta ki: Próbátételek, Szerelem, Tiltott szerelem, Az eladott leány, Asszonyi sors, Házaselet, Anya és gyermeke, Rablógyilkosság, Felismerés, Rabság és szabadság, Csodák (Faragó 1986). Olosz Katalin a balladakutatók 1966-os freiburgi konferenciájának javaslatait követi. A Kanyaró Ferenc hagyatékába sorolható verses epikát (Balladák és epikus énekek) a következő csoportokba osztja: I. Mágikus-mitikus énekek (2 típus, 16 változat), II. Legendaballadák (2 típus, 1-1 változat), III. Szerelmi balladák, 5 alcsoporttal (Évődés, játék, tréfa, Próbátételek, Hűség, hűtlenség, csábítás, Tragikus végű szerelem, A megrontott leány) (30 típus, 90 szövegváltozat, 2 tipologizálhatatlan epikus szöveg), IV. Családi balladák (5 alcsoport: Házastársi hűség, hűtlenség, Pénzért, gazdagságért feláldozott család, Kényszerített, rossz házasság, Gyermekek-szülő kapcsolata, Családi élet) (10 típus, 14 szövegváltozat, 1 tipologizálhatatlan epikus szöveg), V. Társadalmi konfliktusok (8 típus, 24 szövegváltozat, 1 tipologizálhatatlan epikus szöveg), VI. Történeti balladák, vitézi, bujdosó- és rabénekek (2 alcsoport: Történelmi eseményekhez és személyekhez kapcsolódó balladák és epikus énekek) (7 típus, 3 tipologizálhatatlan, 67 szövegváltozat), VII. Hósi énekek (betyárballadák) (14 típus, 45 szövegváltozat, valamint 16 tipologizálhatatlan szöveg), VIII. Sirató- és balesetballadák (20 típus, 50 szövegváltozat), IX. Bűntényballadák (14 típus, 70 szövegváltozat, valamint 20 tipologizálhatatlan epikus szöveg), X. Tréfás és csúfolódó énekek (3 típus, 6 szövegváltozat, 2 tipologizálhatatlan epikus ének).

Olosz Katalin tehát 421 epikus verset azonosított Kanyaró Ferenc gyűjtőkörének feljegyzésében; a 421 epikus vers közül 376 vers 110 típusba sorolható, 45 vers pedig tipologizálhatatlan. A gyűjteményben a tartalmi csoportok népszerűsége a következő: a szerelmi balladák (92 szö-

veg), a bűntényballadák (90 szöveg), a történeti balladák (70 szöveg), a hősi énekek (betyárballadák) (61 szöveg), a siratóballadák (50 szöveg), a társadalmi konfliktust megjelenítő balladák (25 szöveg), a mágikus-mitikus énekek (16 szöveg), a családi balladák (15 szöveg), a tréfás és csúfolódó énekek (8 szöveg), a legendaballadák (2 szöveg). Ily módon Kanyaró Ferenc gyűjteménye jelentősen gazdagítja és árnyalja a magyar népballadáról a 19. század végén kialakított képet. A balladakutatás tudomása szerint a magyar ballada műfajában dominál a tragikus asszonyi sors; a jelen gyűjteménybe nagy számban kerülnek be a férfiak heroikus tettei. Vargyas Lajos a klasszikus népballadák leggyakoribb témájaként a szerelmet, a házaseletet, valamint a társadalmi konfliktusokat és a harcot nevezte meg. Jelen gyűjtemény az újstílusú balladákából későbből ismert bűntényekkel, a feudalizmus történelmi kontextusára utaló eseményekkel és a siratóballadákkal, valamint 16 szöveggel képviselt mágikus-mitikus énekekkel egészíti ki a tartalmi mezőt.

A kötet Kanyaró Ferenc életpályának áttekintését gyűjtő- és kutatói habitusának összefoglalásával egészíti ki. Kanyaró Ferenc figyelemmel kísérte a folklórkiadást, tisztában volt a kötet szerkesztés és a közlés szabályaival. Mint kevesen a kortársai közül, fontosságot tulajdonított a szövegváltozatnak és a töredékes alkotásoknak is. A változatokban a vándorlást, a variálódást, a folklóralkotások tér- és időbeli terjedését és alakulását látta. Örömmel fogadta az új, helyi balladák felbukkanását. Diákjai figyelmét a gazdag repertoárral rendelkező énekesekre irányította. Akárcsak Kriza János, a gyűjtés során meggyőződött a folklóralkotások tájnyelvi sajátosságai megőrzésének szükségességéről. És akárcsak többen kortársai közül, az olvasókra való tekintettel gyakran beavatkozott a folklóralkotások szövegébe. A törmelékekből teljes variánst állított össze, a kerek és következetes variáns érdekében strófákat hagyott ki, megváltoztatta a strófák sorrendjét, következetes strófikus szerkesztést érvényesített olyan esetben is, amikor ez a töredékben nem érvényesült. Habár tudatában volt annak, hogy a balladákhöz a dallam is szervesen hozzátartozik, a körülmények miatt lemondott a dallamok lejegyzéséről (lejegyeztetéséről). A korabeli gyűjtéseszményt követve a szövegeket közlő énekesek kilétét nem örökítette meg.

A kötet bevezető tanulmánya 140, a forrásközlés 460, a jegyzetek, források, irodalom, a mutatók és a szójegyzék fejezete további 320 lap terjedelmű. Az egyes folklórszövegekhez tartozó jegyzet kitér a szöveg lelőhe-

lyére, a lejegyzés körülményeire, a szöveg filológiai változataira, esetleges korábbi közlésére. A kötetet néhány korabeli fénykép zárja.

Olosz Katalin a történeti folklorisztikának az utóbbi évtizedek legnagyobb teljesítményét nyújtotta. 1972-ben közzétette Kolumbán István 1898-ban leadott udvarhelyszéki mesegyűjtését (Kolumbán 1972). 2009-ben a kolozsvári unitárius főgimnázium Rédiger Ödön nevű diákjának 1894–1896 között Szabédon végzett gyűjtését jelentette meg (Olosz 2009). Szintén 2009-ben közzétette Szabó Sámuel, a marosvásárhelyi, majd a kolozsvári református kollégium tanára irányításával elvégzett gyűjtés 180 szövegét (Szabó 2009). 2012-ben Viski Károly és diákjainak 1902–1909 között végzett gyűjtéséből 26 balladát tett közzé (Olosz 2012). A következő monumentális munka Kriza János hagyatéka egyik részének feltárása, összesen 4569 folklórszöveg közzététele volt (Krizsa 2013). Az Olosz Katalin által az utóbbi évtizedekben közzétett forrásközlések túlszárnyalják a 19. századból származó, eddig ismert erdélyi folklóranyag mennyiségét.

Szakirodalom

Albert Ernő

1973 *Háromszéki népballadák*. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Alexics György

1897 *Vadrózsapör*. *Ethnographia* VIII. 73–88, 184–192, 279–290, 362–377.

Almási István (közzéteszi)

2003 *Monostori sugár torony*. *Bogdán János magyargyerőmonostori népdalgyűjtése 1906-ban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Ambrus Judit (sajtó alá rendezte)

2008 András Erzsike Erdei: *Kedvemre való, hogy meséljek*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Arany János

1978 *Eredeti népmesék*. Összegyűjtötte Merényi László. I–II. Pest, 1861. In: Dömötör Tekla – Katona Imre – Voigt Vilmos (szerk.): *Folklorisztikai tudománytörténet*. Szöveggyűjtemény. I. (1840–1900). Tankönyvkiadó, Budapest, 324–339.

Berde Károly, Dr.

2005 *Adatok Nagyenyed szellemi néprajzához az 1870–1920-as évekből.* Összeállította és a bevezető szöveget írta Rancz-Gyárfás Zsuzsánna. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Bokor Zsuzsa (szerk.)

2002 *Tamás István kézdiszentléleki kéziratoss gyűjteménye.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Fabre, Daniel (dir.)

2000 *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques.* Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris.

Faragó József

1971 Kriza János és a Vadrózsák. In: Antal Árpád – Faragó József – Szabó T. Attila: *Kriza János.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 57–176.

Faragó József (szerk.)

1986 *Virágok vetélkedése. Régi magyar népballadák.* Kriterion, Bukarest.

Földi István

2004 *Századelő az udvartereken. Rendhagyó szociográfia.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Horger Antal

1908 *Hétfalusi csángó népmesék.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, X.) Athenaeum, Budapest.

Horváth János

1927 *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfigig.* MTA, Budapest.

Imre Sándor

1900 *A népköltészetéről és népdalról.* Franklin, Budapest.

Kallós Zoltán

1971 *Balladák könyve. Élő erdélyi és moldvai magyar népballadák.* Kallós Zoltán gyűjtése Szabó T. Attila gondozásában. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

2014 *Balladás könyv.* Kallós Zoltán Alapítvány, Válaszút.

Kolumbán István

1972 *A kecskés ember. Udvarhelyszéki népmesék.* Kolumbán István gyűjteményéből válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Kovács Ágnes

1982 Kriza János népmeséinek hitelessége. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 33–46.

Kriza János (szerk.)

1911 *Vadrózsák*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, XI–XII.) Athenaeum, Budapest. /Székely népköltési gyűjtemény I–II./

1943a *Vadrózsák*. A bevezetőt írta Gunda Béla. Jegyzetekkel ellátta György László. Magyar Népművelők Társasága, Budapest.

1943b *Vadrózsák*. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Viski Károly. Bibliotheca, Budapest. /Székely népköltési gyűjtemény I–III./

1975 *Vadrózsák. Kriza János népköltési gyűjteménye*. Gondozta és az előszót írta Faragó József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest (Második, kiegészített kiadás 2002-ben.)

1987 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Reprint kiadás.)

1863 (2011) *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Szerkeszti Kriza János. Kolozsvártt. (Hasonmás, jubileumi kiadás. Kovászna Megye Tanácsa, Sepsiszentgyörgy)

Kriza János

2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Kriza Ildikó (szerk.)

1982 *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kriza János – Orbán Balázs – Benedek Elek – Sebesi Jób

1882 *Székelyföldi gyűjtés*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, III.) Athenaeum, Budapest.

Németh G. Béla

1982 A Vadrózsa-pőr és Arany. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 69–78.

Olosz Katalin

1969 *Magyargyerőmonostori népköltészet*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest.

1972 *A kecskés ember. Udvarhelyszéki népmesék*. Kolumbán István gyűjteményéből válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlési Olosz Katalin. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1982a *Ha folyóvíz volnék. A magyar népi líra antológiája*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár.

1982b A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság népköltészeti tevékenysége. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszméáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 151–164.

2003a *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

2003b *Egy kiállítás emlékképei*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

2004a Zajzoni Rab István ismeretlen útinaplója és diákkori versei In: Zajzoni Rab István: *Összegyűjtött írások*. Szerkesztette Bencze Mihály. Fulgur Kiadó, Brassó, I. 235–264.

2004b Zajzoni Rab István: Naplójegyzetek. Fiatalkori zsengek. In: Zajzoni Rab István: *Összegyűjtött írások*. Szerkesztette Bencze Mihály. Fulgur Kiadó, Brassó, II. 297–452.

2005 *Folklórgyűjtő diákok a kolozsvári unitárius kollégiumban a XIX. század végén és a XX. század elején. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XLIX. (1–2) 99–109.*

2009 *Ne mondd, anyám, főd átkának... Dimény Mózesné Szabó Anna énekei. Szabéd, 1895–1896*. Rédiger Ödön gyűjtését Kanyaró Ferenc hagyatékából bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlési Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

2012 Viski Károly balladagyűjtései a huszadik század elején. In: György V. Imola – Keszeg Vilmos – Tekei Erika (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 20. A néprajztudomány története. Intézmények, kutatók, kutatások*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 229–250.

Ong, Walter J.

1998 A szöveg mint interpretáció: Márk idején és azóta. In: Nyiri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Áron Kiadó, Budapest, 143–166. (Eredeti kiadás: 1986).

Ozsváth Imola

2008 Néptanítók néprajzi munkássága. *Néprajzi Látóhatár* XVII. (3) 21–56.

Redfield, Robert

1956 *Peasant Society and Culture*. University of Chicago Press, Chicago.

Ritoók Zsigmond

1975 Fokozatok a görög epika fejlődésében. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* VIII. 107–116.

Szabó Sámuel

2009 *Erdélyi néphagyományok*. 1863-1884. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Európai Folklór Intézet–Mentor Kiadó, Budapest–Marosvásárhely.

Szakál Anna

2012 „Igy nőtt fejemre a sok vadrózsa...” *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez*. Kriza János Néprajzi Társaság–Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár.

Vargyas Lajos

1976 *A magyar népballada és Európa*. 1–2. Zeneműkiadó, Budapest.

Voigt Vilmos

1997 Megoldott és megoldatlan kérdések hangrögzítésünk kezdetei körül. A kép- és hangrögzítés változó módszerei a néprajzi kutatásban. *Néprajzi Értesítő* LXXIX. 103–107.